

Bodrogi Ferenc Máté: „minden másképpen van”. Műértelmezések és szakkritikák

Szombathely, Savaria University Press, 2023, 250 l.

Bodrogi Ferenc Máté legújabb tanulmánykötete tizennégy dolgozatot tartalmaz, és „[a]mi mindegyikben közös [...] az irodalom különleges szeretete” – fogalmaz az egyébként nagyon is szerénynek mondható *Előszó* (8). A recenziens úgy véli, valóban ez az egyik kohéziós, kötetsszervező elem.

Ez a szeretet már a válogatás gesztusában is tetten érhető, ugyanis nemcsak klaszikus magyar irodalmi szövegek újraértése (4 db) kapott helyet a kötetben, hanem két Szerb Antal-regény elemzése, két kortárs szöveg kritikája, illetve hat irodalomtudományos szakmunka recenziója is. Ezek közül a legkorábbi 2005-ös, a legfrissebb pedig 2022-es, tehát innen nézvést is mélymerítéssel állunk szemben.

A recenziens úgy érzi, hasonló szuperlatívuszokat alkalmazhatna Bodrogiról, mint amilyeneket ő maga alkalmaz kollégáinak méltató, ám részletekbe menően értelmező és értő szakkritikáiban. Mindazonáltal a negatívumokkal kezdeném – azokból úgy sincs sok. Egyrészt egy szöveggondozási pongyolaságra szeretném felhívni a figyelmet, a kötetben *passim* maradtak olyan szavak, amelyek elválasztva kerültek a főszövegbe, noha elválasztásukat nem indokolja semmi, ugyanis nem sorvégi pozícióban állnak. Másrészt pedig azt gondolom – és ez már lehet egy valóban kritikai meglátás –, hogy lehetett volna egy picit bátrabbnak lenni a kompozíció rendezőelvét illetően. A kötetet nem tagolják fejezetek – és bár a recenziens szerint ezzel semmi baj nincsen, a végleges sorrend, amelyben a szövegek korszak- és diszciplínablokkokba rendeződnek (a blokkon belül nem érvényesül az elemzett művek megjelenésének kronológiája), nem feltétlen segíti elő a tanulmányok közti dialogicitást. Nem lett volna érdektelen például *A' Tanítvány* című vers elemzéséről szóló értekezés mellé Péterfy Gergely *Kitömött barbárjának* kritikáját és/vagy Tóth Orsolya tanulmánykötetének értelmezését illeszteni. Hasonlóképpen a Vaderna Gábor monográfiájáról szóló szakrecenzió is kerülhetett volna a 19. század eleji líraelemzések csoportjának beláthatóbb közelségébe. Ezek apróságok ugyan, de talán fontosnak mondható apróságok.

Úgy tűnhet, hogy Bodrogi sok minőségében megszólal ezekben a tanulmányokban. Úgy mint kutató, oktató, entuziasztikus kolléga, kortárs kritikus. De hiba lenne nem meglátni ebben azt az mélystrukturális alapot, amelyet valóban az irodalom szerepének nevezhetünk. Ez a belátás több módon igazolódik a kötet szövegeit olvasva.

Egyfelől érdemes azt kiemelni, hogy amikor Bodrogi vitatkozik a szakirodalmi hagyománnyal (az első négy tanulmányban főként, amelyben az elemzett művek rendre: *Fanni hagyományai*, *A vén cigány*, *A közelítő tél*, *A' Tanítvány*), akkor is végig az előtte értekező irodalomtörténészekkel szembeni alázat jellemzi, azok munkáinak alapos és beható ismeretéről tesz tanúbizonyságot. Ezen a téren a legmeggyőzőbb argumentációt *Az Uránia Fanni-exempluma* című tanulmányában nyújtja, indokolt e szöveg első helyen való szerepeltetése. Mindez nem véletlen, hiszen Bodrogi itt nagyon is „hazai pályán” mozog. Izgalmas kísérletet tesz arra, hogy a csinosodás korabeli – és az *Urániában* is artikulált – programjának fényében, meggyőző módon a *Fanni* negatív exemplumként való olvashatóságát felmutassa, hiszen „a rajongó entuziasmus, az ájulásoktól tarkított én-vesztések ugyanis a csiszoltság eszmevilágában meghaladandó alternatívák” (29).

A soron következő, azaz második szöveg tartalmazza a kötet talán legikonikusabb idézetét: „»Tanár úr, ez egyre részegebb!«” (35). Kifejezetten szimpatikus az a hangneme, amelyet oktatóként képvisel Bodrogi a tanulmányaiban. Nem pusztán azért, mert referál az eredeti ötletek közös szemináriumi magvára (mint *A vén cigány* és *A közelítő tél* esetében), ily módon kreditálva hallgatóit, hanem azért is, mert egyrészt mind pedagógiai módszereiről sallangmentesen, transzparens módon nyilatkozik – teszi mindezt úgy, hogy a tanulmányok narratív ökonómiájával jól sáfárkodik. Természetesen sarkítunk, ha azt mondjuk, hogy az itt előadott Vörösmarty-elemzés összefoglalható annyiban, hogy *A vén cigányban* megszólaló szubjektum egyre részegebb, és az intoxikált állapot kimutatható retorikai, illetve képalkotó teljesítményének az ingadozásában. Azt Bodrogi is hangsúlyozza, hogy ez az olvasat alapvetően nem zár ki más megközelítéseket, noha átmozgat néhány közhelyszámba menő szakirodalmi evidenciát. (A kötetnek egyébként is kedvelt eljárása a „szakirodalmi konszenzusra” vagy annak különböző szinonimáira – lásd: 15, 40, 51, 71, 82 – való sejtelmes utalás.) Jegyezzük meg, a radikális állítás Vörösmarty nagyszerű verséről nemcsak egy hatásosan poentírozott *gag* marad, hanem egy kiérlelt, kellőképpen argumentált olvasat, amely komolyan veendő, mert még tovább növeli a vers tétjeit (amelyek egyébként is óriásiak). Továbbá ebben a tanulmányban olvasható Bodrogi értelmezői krédója is, amely tömörségében és polemikus élében sem jár együtt a felszínes krakélerség gyanújával: „[amennyiben a műértelmezés során – B. B.] [...] a modernné olvasás gyanújába keveredünk (hidegen hagy, ha netán igen)” (36).

A klasszikus magyar irodalom berkeiből még két tanulmány kapott helyet ebben a könyvben, és mindkét értelmezésből a szerző filológiai hittételét emelném ki. „Ennek [*A' Tanítvány* című vers – B. B.] kapcsán [...] fel lehet villantani a genetikus szövegkiadás fontos alapelvét, mely szerint nincsen felettes szövegváltozata egyetlen irodalmi műnek sem, hanem az tulajdonképpen mindig fellelhető változatainak összessége, amelyeket egyenrangúakként kell kezelni, transzformációik összjátékára figyelve” (72). Recenzens ezen nem lepődik meg egy, a Debreceni Egyetemen oktató

irodalomtörténésztől. Hovatovább mélységesen egyetért vele, ezért is tartotta üdvözlendőnek, hogy ennek az elvnek az applikálása két olyan elemzésben öltött testet, amely nemigen hagyhat kételyt az olvasóban arról, hogy mennyire gyümölcsöző ez a típusú filológiai szemléletmód. A *Tanítvány* szövegidentitásának elemzése során a szerző rámutat arra a pedagógiai üres helyre, ahova éppen befér az e művel való foglalatosskodás: „hogy mennyire nem történik vele mostanában semmi, az műelemző szemináriumok zavart keltő, már-már keserű tapasztalata: sokszor belefulladunk ilyenkor a »szirtpatakba«” (93). Valóban: nemcsak a szövegidentitás alakulása, a megjelenéssel kapcsolatos bizonytalanságok, a hatástörténeti implikációk miatt lehet példaértékű az illető verssel való szemináriumi foglalatosskodás, hanem azért is, mert feladja a leckét az értelmezőnek, szabatosabban szólva: munkával jár a megértés.

A Berzsényi-tanulmány bevezetőjében ízelítőt kapunk Bodrogi pedagógiai módszeréből (amely e sorok íróját némiképpen az Új Kritikusok metódusára emlékeztette), a szerző gyakorlatilag modellezi számunkra egy óráját Berzsényi versét használva állatorvosi lónak. Üdvözlendőnek tartom a tanulmányírás ilyen típusú formátumát. A *közelítő tél* esetében Az ősz című előzményváltozattal való akkurátus összevetés tudott itt generálni egy ugyancsak radikális olvasatot: „az az értékítélet is megkockáztatható e költeményt illetően, hogy bár halál-versként tisztes helyet foglal el a magyar szépirodalom élvezőnyében, öregedés-versként egyenesen párját ritkítja” (65). Azt hiszem, hogy az ilyen és ehhez hasonló erős állítások miatt is szerettem forgatni ezt a könyvet – felvállalva azt a kockázatot, hogy saját irodalomeszményem hasonló Bodrogiéhoz. Egyébiránt ezekben az elemzésekben nyilvánul meg leginkább, hogy a szerző mennyire plauzibilisen tudja alkalmazni azt a Lapis Józseftől idézett, a transzmutáció alakzatában magvasuló bölcséletet miszerint „[a] személyiség nem kifejeződik – a kifejezés az, ami valamiképp mindig megszemélyesül” (49). Nem mellékes ezen vonatkozásban, hogy Bodrogi előszeretettel ír minitablókat irodalomtörténész társairól szakrecenzióiban, mintegy abból bomlasztva ki a művek méltatását.

A két Szerb Antal-tanulmány egészen eltérő eljárásokkal dolgozik, ami nem is csoda, hiszen a megjelenéseik között majdnem 20 év telt el. Az *Utas és holdvilág* elemzése (eredetileg: 2005) a kötet leghosszabb tanulmánya. A terjedelmén túl azzal is kilóg némileg ez a szöveg a kiadványból, hogy ha talán túlírtnak nem is nevezhető, mindenképpen csapongó. Illetve az egyébként fontosnak mondható, a regény német recepciójával számot vető alfejezet nem feltétlenül tud szervesen beépülni a központi elemzés főbb csapásirányaiba. Mindazonáltal a központi elemzés izgalmas és sikerült, a regény jelrendszereit akkurátusan elemzi, azokat számos idézettel támogatja meg.¹

¹ S hogy Bodrogi 2005-ös olvasata mennyire időtálló, annak bizonyítására álljon itt egy nagyon is személyes tanúság. Recenzens a közelmúltban tekintette meg az *Utas és holdvilág*-nak a Táp Színház dicsérető színpadra állítását a Trafóban. Aligha tudhatta még akkor este, hogy minden, ami felmerült, és diffúz módon kavargott benne a megtekintés után, az néhány nappal később Bodrogi Ferenc egy 2005-ben írt tanulmányának olvasása során talál majd magának adekvát formát.

A *Pendragon legendáról* szóló írásról a szerző elárulja, hogy a Debreceni Egyetem intézeti, prózaelméleti tankönyvének egy-egy fejezetéből áll össze (95), amelyek mint „egyetemi jegyzetek” maximálisan megfelelnek a műfaj alapvető elvárásainak. Első körben Genette szövegköziségének terminológiáját mutatja be Bodrogi, majd a fogalmak közti élesebb különbségeket finomhangolja a regény műfaji kódjaink heterogenitását elemezve. Második körben pedig Wolfgang Iser – a hazai irodalomtudományban népszerű – fikcióelméletét utilizálva értelmezi a szöveg metareflexív kiszólásait, a fiktív walesi kislelő jelentésképző funkcióját és a folytonos utazás (Anglia és Wales között) központi szerepét.

A két kortárs szöveg kritikája (Péterfy Gergely: *Kitömött barbár*; Borbély Szilárd: *Kafka fia*) szintén más-más szempontból nyújtanak izgalmas és éleslátó értelmezést. Bodrogi sokszor van egyfajta megkésetttségben. Ez a késés nem radikális, de e két esetben pontosan úgy tűnik föl, hogy éppen annyi, hogy a szerző szintetizálni tudja a művekről írott, előtte megjelent kritikákat. Ez az eljárás jól megy Bodroginak. A Péterfy-regényről írt tanulmányértékű kritikája éppen azért tud hatásosan működni, mert azzal, hogy a „rasszizmus” korabeli, tehát 18. század végi, 19. század eleji-közepi elsődleges kontextusát (amely egyébként is kulcsszó, ahogy a *Mi, filológusok* vita tanúságai is kimondottan fontosak a kötetben [erről lásd: 48]) rekonstruálja, azzal egyrészt a regény hibáit mérhetővé teszi, másrészt pedig a recepció hallgatolagos előfeltevéseit (azaz hogy automatikusan a posztkoloniális szemlélet értékhierarchiájának bensővé tett reflexeivel, mintegy morálisan értelmeznek) is hallhatóvá teszi, vagy mondjuk azt: kihangosítja. Teszi mindezt úgy – és ez az igazán bravúros –, hogy még véletlenül sem apologétája annak a szokásrendnek és beszédmódnak, amelyet rekonstruál.

A *Kafka fia* létezésének tragikus apropójára Bodrogi tapintattal, érzékenyen tekint. Talán éppen ezért tud unikális és az előző kritikához hasonlóan a recepció vakfoltjait kitöltő értelmezést nyújtani. Ugyanis azt a meglátást bátyázza körbe a szöveg, hogy a *Kafka fia* egy kiváló regény lehetett volna, ha a szerzője be tudja rendesen fejezni. Jelenlegi formájában – hiszen a szerzői intenció szerint sem kész – vannak hibái, ezekre mutat rá a szerző, miközben problémaérzékeny figyelmével aprólékosan felfejti a regénytöredék erőit is. Innen a verdikt: „ez a kiadvány mauzóleum, melyben többet ér szembesülni egy majdan minden bizonnyal lírai klasszikussá váló íróember félbemaradt mondataival, a készültség adott, nagyon is közlékeny fokával, mint élvezni a mindenkor kész műegész megejtő teljesítményét” (187).

A könyv maradék tanulmánya (6 db) a szakkritikák terepe. E szövegek javarészt méltatják az általuk recenzált szerzőket és könyveiket. S noha ennyi méltató tanulmány egymásutánja azt az érzést tudja kelteni, mintha csak jó szakkönyvek lennének a világon, a recensens mégis érthetőnek tartja azt a döntést, hogy éppen ezek a szövegek kerültek a kötetbe.

Ezekről a szövegekből finoman szólva is sugárzik Bodrogi szakmai felkészültsége, alázata és irodalomtörténeti, elemző érzékenysége. Előbbi abban nyilvánul meg,

hogy egészen pontosan fel tudja tární, hogy egy-egy kollégája milyen elméleti iskolákat mozgat, azokat előző műveiben hogyan építette, hogyan érlelte saját, jól megkülönböztethető hangját – ilyen például az Onder Csaba *Illetlen megjegyzések* című tanulmánykötetéről írt recenzió. De említhetnénk akár a Szilágyi Márton Csokonai-monográfiájáról (*Minden megvan*) szóló szakkritikát is, amelyben Bodrogi megjegyzi a szerzőről, hogy „olyasféle történészi, sőt helytörténészi mélységekig jut el, mely lényegében páratlan a jelenlegi irodalomtörténészi mezőnyben” (202).

Az alázat legtisztább megnyilvánulási formáját Vaderna Gábor *A költészet születése* című monográfiájáról írt méltatásban érzem leginkább. Nem pusztán azért, mert a méltatás (itt sem) üres frázisokból építkezik, hanem érthetővé teszi, hogy miért is fontos és nagyszerű a mű, amelyet Bodrogi recenzál. Nemcsak Vaderna könyvének tétjeit jelöli ki pontosan, hanem az apró hibákra is éles szemmel mutat rá oly módon, hogy azok feloldásait is kiszűrte a monográfiából. Például a csiszoltság nyelvéről szólva jegyzi meg, „hogy az nem pusztán politikai nyelv, miként ez a monográfia több pontján axiomatikusan elhangzik, hanem olyasféle »kulturális diszkurzív rendszer« (ahogy az a 356. lapon szerencsére szintén ott van), mely egyszerre érvényesül az élet számos területén” (193).

Balogh Piroska munkáját recenzálva kifejezetten öröndetes, hogy a szerző egyben szemléli a Schedius-köteteket, tehát a monográfiát és a szövegkiadást – az elmúlt idők egyik „legmerészebb irodalomtudományi vállalkozását” (228). Ehhez hasonlóan például Tóth Orsolya Kazinczy-könyve kapcsán is hangsúlyt fektet a tanulmányok alakulásának történetére, a könyvnek ezen a pontján már egyáltalán nem meglepő familiáris hangütéssel.

Kifejezetten eltalált befejezése e tanulmánykötetnek, hogy a zárószöveg a Fűzfa Balázs könyvéről írt szakkritika lett („*Minden körülnézés olvasás*”), ugyanis a méltató kritika zárlata gyakorlatilag egy kétoldalas (246–247) oktatói hitvallásként is értelmezhető: „Hogy az elektronikus platform, az erotikum, a humor a kamaszkölykök tanításban kihasználható első számú cimborája, nem pedig az évszámok, az érdektelen életutak és az emészthetetlen tipológiák” (246–247). Azért is tartom kiemelendőnek a hitvallás ezen részét, mert sok szempontból a tanulmánykötet önmagára visszavetített értelmezéseként is olvasható és olvasandó. Bodrogi könyvében egy olyan tudós szólal meg, aki nem esik szét kutató és oktató szubjektumra, a két identitást organikus egységként, azokat egymást kölcsönösen kiegészítő aspektusokként konstruálja meg. Ez pedig valóban az irodalom és az irodalomtanítás szeretetéről szól. A szerzőt idézve saját összegzésem gyanánt: „[r]ecenzens felsült, amikor a kötetekben ellentmondásokra vagy hibákra igyekezett bukkanni” (238).

Bocsik Balázs